

'פיניגנו וייק' ו'הדרך לזאנאדו'

חלק ניכר מן הביקורת העכשווית – שמקורו בנקודה בה הביקורת נטמעת בלמדנות, והלמדנות בתורה נטמעת בביקורת – ניתן לאפיון כביקורת המבוססת על הסברה באמצעות המקורות. כדי להבהיר את כוונתי, אזכיר שני ספרים שהיוו השפעה-שלילית בהקשר הזה. אין בכוונתי לומר כי מדובר בספרים לא-טובים. ההיפך הוא הנכון: מדובר בשני ספרים אותם מוכרחים כולם להכיר. הראשון שבהם, הוא ספרו של ג'ון ליווינגסטון לואס, 'הדרך לזאנאדו'* - ספר שהמלצתי עליו לכל סטודנט לשירה שטרם קרא בו. הספר השני הוא 'פיניגנו וייק' לג'יימס ג'ויס – ספר שהמלצתי לכל הסטודנטים לקרוא מתוכו לפחות מספר עמודים.

ליווינגסטון לואס היה אקדמאי מעולה, מורה מצויין ואדם חביב במיוחד; אדם אשר לי, על כל פנים, יש סיבות טובות להכיר לו תודה גדולה. ג'יימס ג'ויס היה גאון, חבר קרוב, והציטוט המובא על-ידי כאן מ'פיניגנו וייק' לא מיועד להלל או להטיל דופי בספר אשר ללא-ספק שייך לקטגוריית היצירות הראויות לתואר "מונומנטאליות". אולם, התכונה הברורה-מאליה היחידה המשותפת ל'פיניגנו וייק' ול'דרך לזאנאדו' היא היכולת שלנו לומר על כל אחד משני הספרים: ניתן להסתפק ביצירה אחת מן הסוג הזה. לטובת אלה שלא קראו את 'הדרך לזאנאדו', אומר כי מדובר בעבודת פענוח מרתקת. לואס איתר את כל הספרים שקולרידג' קרא (וקולרידג' היה קורא "אוכל-כל" שאינו יודע שובע) ושמהם שאל דימויים ואמרות אותן ניתן למצוא ב'קובלא-חאן' וב'יורד הים הישיש'. חלק ניכר מהספרים בהם

* ג'ון ליווינגסטון לואס (John Livingston Lowes, 1867-1945), מבקר וחוקר ספרות אמריקני שהתמחה ביצירתם של ג'פרי צ'וסר וסמואל טיילור קולרידג'. בספרו המפורסם ביותר, "הדרך לזאנאדו" (The road to Xanadu), הוא חשף את מקורות השפעתו של קולרידג' כפי שעולה מהפואמות "קובלא חאן" ו"יורד הים הישיש".

נהג קולרידג' לקרוא היו מוזרים ונשכחים – הוא נהג לקרוא למשל את כל ספרי המסע עליהם הצליח להניח את ידיו. ולואס בתורו, הראה אחת ולתמיד, שמקורות פואטית היא בעיקר דרך מקורית לאיסוף החומרים הלא-סבירים והמשונים ביותר, במטרה ליצור מהם שלם חדש. כהוכחה לאופן שבו החומר מעובד באמצעות הגאונות הפואטית ומשנה בעקבות-כך את צורתו, ההדגמה [באמצעות 'הדרך לזאנאדו'] מתבררת כמשכנעת בהחלט. לאחר קריאה בספר הזה, לא היה אדם אחד שעשוי היה לשער כי "יורד-הים הישיש" הובן על-ידו בצורה טובה יותר; אלא שכוונתו של ד"ר לואס מעולם לא הייתה לגרום לשיר להיות מובן יותר כשירה. מה שהעסיק אותו היה חקירתו של תהליך, חקירה שהייתה ממוקמת, במובן החמור של הדברים, מעבר לגבולותיה של הביקורת הספרותית. האופן שבו החומרים הללו, בדמות שאריות מחומרי הקריאה של קולרידג', הפכו לשירה גדולה, נותר בגדר תעלומה. אולם, מספר מלומדים מלאי תקווה שאפו להיאחזו בשיטה של לואס כניסיון להציע רמז להבנה של כל שיר, של כל משורר, החושף שאותו משורר קרא משהו.

"אני תוהה", כתב לי אדון אחד מאינדיאנה לפני כשנה, "אני תוהה – ישנה כמובן האפשרות שאני מטורף" (ההערה מופיעה כמובן במקור; ברור לחלוטין שהוא לא היה מטורף כלל, אלא רק מעורער מעט בנפשו בעקבות קריאה ב'הדרך לזאנאדו') "האם קיים איזה קשר רופף בין 'חתולי הציוויליזציה המתים', 'ההיפופוטם הנרקב' ומר קורץ, לבין 'הגופה הזו, אותה שתלת בשנה שעברה בגינה'? זה אכן נשמע כמו טירוף, אלא-אם-כן מזהים את הרמיזה: מדובר בסך-הכל בחוקר רציני המבקש לבסס איזשהו קשר בין 'ארץ השממה' לבין 'לב האפלה' של ג'וזף קונרד. וכך, בעת שד"ר לואס שלהב את אותם פרשנים הנגועים בקנאות חקיינית, 'פיניגנו וייק' סיפק להם מודל לאופן שבו כל יצירה ספרותית צריכה לדידם להיות בנויה. עלי למהר ולהסביר כי אין בכוונתי ללעוג או להשמיץ את אותם פרשנים ששמו להם למטרה להתיר את כל הקצוות ולהישמע לכל רמז המופיע בספר. אם ניתן יהיה אי-פעם להתקרב להבנה של 'פיניגנו וייק' – ולא ניתן יהיה לשפטו ללא שימוש במלאכה כזו – יהיה זה רק באמצעות פענוח מן

הסוג האמור; והאדונים קאמפבל ורובינסון** (אם נזכיר מחברים של פיסת מלאכה שכזו) עשו עבודה מעוררת התפעלות. תלונתי, אם ישנה כזו, מופנית לכיוונו של ג'יימס ג'ויס, מחברה של יצירת-המופת המפלצתית הזו, על כתיבתו של ספר שחלקים ניכרים ממנו, ללא כל הסבר סביר, מהווים בסך-הכל הבלים יפיפיים (אכן יפיפיים ובייחוד כאשר מדוקלמים בקול אירי נפלא כקולו של המחבר – חבל שלא הקליט יותר ממנו!). אולי ג'ויס כלל לא הבין עד-כמה, בפועל, מעורפל ספרו. יהא השיפוט הסופי לגבי מיקומו של 'פיניגנו וייק' [בספירה הספרותית] אשר יהא (ואין בכוונתי לנסות לבצע שיפוט כזה), איני סבור שמרבית השירה (הרי מדובר בשיר פרוזאי עצום) נכתבת בצורה הזו או דורשת סוג כזה של ניתוח כדי שניתן יהיה ליהנות ממנה או להבינה. אולם, מקנן בי החשד שהתעלומות אותן מספק 'פיניגנו וייק' תומכות בהשערה מוטעית השכיחה כיום, לפיה ההסבר הוא הבנה.

מתוך הרצאתו של אליוט *The Frontiers of Criticism*, 1956

(מאנגלית: טינו מושקוביץ)

** ג'וזף קאמפבל (Joseph Campbell) והנרי מורטון רובינסון (Henry Morton Robinsom), מחבריה של עבודת-הביקורת "השלד של פיניגנו-וייק"; אחד הטקסטים המהוללים, המנתחים באופן מקיף את יצירתו של ג'ויס.